

**LANGS OORLOGSERFGOED
IN DUINEN, BOS
EN BOLLENVELDEN**

Deze fietsroute voert je langs duinen, bollenvelden en landgoederen in Noordwijk, Noordwijkerhout en Lisse en laat zien hoe diep de Tweede Wereldoorlog in dit landschap zijn sporen heeft nagelaten. Onderweg zie je monumenten, bunkers, loopgraven, versperringen en vormen van gebruik van Atlantikwall-erfgoed.

Je start op het Vuurtorenplein in Noordwijk aan Zee, dat tijdens de oorlog direct aan het duin grensde. Niet ver hiervandaan lag de toegangspoort tot de Duitse Marine Seeziel-Batterie Noordwijk, een belangrijk onderdeel van de kustverdediging.

Al snel fiets je langs het duin naar de noordgrens van de Stützpunktgruppe Katwijk. Hier wisselen resten van Duitse steunpunten zich af met fraaie natuur en historische landgoederen. Zonder dat je het merkt, passeer je vervolgens de grens tussen twee verdedigingsgebieden en betreed je de zogenoemde 'open kust'. Zo noemden de Duitsers dit gebied vanwege de

lichtere verdediging, al blijkt onderweg dat het allesbehalve open was. De route voert verder naar het Keukenhofbos, waar een afvuurstelling voor V1-wapens werd aangelegd. Daarna fiets je langs uitgestrekte bollenvelden, een voormalig Nederlands hulpvliegveld en Duitse infanteriestellingen. In het duingebied dat volgt liggen verschillende oorlogssporen verscholen in het landschap.

Als afsluiting passeer je het Atlantikwall Museum Noordwijk en het Engelandvaardersmuseum, beide meer dan een bezoek waard, voordat je terugkeert naar het startpunt.

1 VERDWENEN DUIN

Tijdens de Tweede Wereldoorlog grensde het huidige Vuurtorenplein direct aan het duin. Ter hoogte van de huidige splitsing met de Bosweg stond de imposante toegangspoort van de Duitse marine-kustbatterij Noordwijk (Marine Seeziel-Batterie Noordwijk). Achter deze poort lag een uitgestrekt bunkerdorp met meer dan tachtig bunkers en tientallen veldversterkingen, waar circa 175 militairen waren gelegerd.

De batterij vormde een belangrijke schakel in de ruggengraat van de Duitse kustverdediging en was volgens een vast principe ingericht. Centraal lag de vuurleidingspost als zenuwcentrum. Aan weerszijden stonden twee zware kanonnen van 15,5 cm opgesteld, eerst in open beddingen, later in bomvrije betonnen bunkers. De kanonnen waren op zee gericht om vijandelijke schepen onder vuur te nemen. Munitiebunkers, zoeklichtopstellingen, tientallen kleinere gemetselde bunkers, veldversterkingen en een uitgebreid gangenstelsel completeerden het complex. In de jaren na de oorlog hebben het zuidwestelijke deel van de batterij en het duin hier plaats moeten maken voor huizen en villa's. Wanneer het Atlantikwall Museum Noordwijk geopend is, kun je aan het eind van de route de vuurleidingspost en een deel van het oorspronkelijke gangenstelsel bezoeken.

Op Vuurtorenplein (KP 32), met je rug naar de zee RD en daarna LA richting KP 33. Je fietst nu op het Wantveld. Al snel maakt de weg een bocht naar rechts en gaat over in de Northgodreef. Net voor de bocht ligt aan je linkerhand een stuk duin waarin een verzande loopgraaf is verborgen. Vanaf de parkeerplaats van de voormalige manege is deze nog terug te vinden.

Kinderen spelen vlak na de oorlog tussen de versperringen op het Noordwijkse strand. Op de achtergrond de vuurtoren die nog aan het duin grenst (Nationaal Archief / fotocollectie Anefo, CCO).

2 LOOPGRAVEN

Aan de Northgodreef ligt links voor de ingang van het duingebied, ter hoogte van het einde van de parkeerplaats, een restant van een open loopgraaf. Dit simpele, maar doeltreffende verdedigingswerk werd met de hand uitgegraven en met hout, plaggen of andere materialen versterkt. Tijdens een (lucht)aanval hadden de soldaten zo een gedekte looproute.

Duitse militairen in een loopgraaf.

Geschutsbunker langs de greens in de jaren 90.

Deze loopgraaf had een typerende zigzagvorm en stond in verbinding met een opstelling voor een mitrailleursschutter. De loopgraaf is als greppel herkenbaar. De opstelling voor de mitrailleur is door het zandpaadje helaas verloren gegaan. Deze loopgraaf maakte deel uit van een keten van versperringen en verdedigingswerken die de batterij tegen aanvallen vanuit het binnenland moest beschermen. Ook hier verrezen zware betonnen bunkers en open opstellingen. Als je via het schelpenpad het duin in gaat, zie je aan je linkerhand op een hoog duin een van deze open opstellingen liggen. Als je het schelpenpad verder vervolgt, zie je aan je linkerhand een hoog duin met uitstekende stukken beton. Hieronder ligt nog nu nog een van de geschutsbunkers. Tot begin jaren zeventig lag in dit duingebied de Noordwijkse golfclub. Bij regen en harde wind bood de bunker een welkome bescherming aan de golfers.

Uitstapje: Je kunt vanaf de parkeerplaats via het schelpenpad een stukje wandelen over het voormalige golfterrein. Binnen een afstand van 500 meter tref je twee restanten aan van Duitse verdedigingswerken, zie de beschrijving onder punt twee.

Verder naar KP 33, hier aangekomen RD en na circa 300 meter LA naar KP 69. Je fietst op het Westeinde. 50 meter na de T-splitsing met de Hoogweg zie je aan je rechterhand een ingang naar het Landgoed Nieuw Leeuwenhorst (groen hek van Zuid-Hollands Landschap).

Uitstapje: Bij de ingang van het landgoed kun je de fiets neerzetten of aan de hand meenemen. Volg de witte paaltjes met groen embleem tot aan de vijver. Deze natuurlijk ogende plas is een sterk aangepast deel van de tankgracht. Op de Koepelberg op het landgoed staat een paneel met informatie over de verschillende historische elementen in de omgeving.

3 VAN TANKGRACHT TOT NATUURVIJVER

Het landgoed 'Nieuw Leeuwenhorst' kent een roerige geschiedenis. De naam stamt af van het klooster dat hier in de 13de eeuw vlakbij lag. In de Tachtigjarige Oorlog werd het vernietigd. De naam bleef voortbestaan en de gronden van het klooster werden in de 17de eeuw het decor van buitenplaatsen die rijke lieden uit de steden hier lieten bouwen. Op het terrein van een van deze landgoederen werd aan het eind van de 19de eeuw een nieuw landhuis gebouwd dat de naam Nieuw Leeuwenhorst kreeg. Lang konden de bewoners niet van het pand genieten. Volgens de Duitse plannen lag het landgoed midden in het tracé van de nieuw te graven tankgracht van het Landfront van de Stützpunktgruppe Katwijk. In 1943 werd het landhuis gesloopt. De vijver die midden op het landgoed ligt is een sterk aangepast deel van de oorspronkelijke tankgracht.

De vijver is niet het enige spoor van de oorlog. Ten westen van de tankgracht werd een steunpunt aangelegd die deze gracht en de vlakbij gelegen ingang tot het verdedigingsgebied moest beschermen. Het was een omvangrijke stelling waar in

Een deel van de tankgracht vormt nu een prachtige natuurvijver.

1944 ruim 200 militairen verbleven. Tijdens de naoorlogse herstelwerkzaamheden is een groot deel van de verdedigingswerken verwijderd. Wat nu nog rest zijn enkele bakstenen bunkers. Als je de wandelroute op het landgoed volgt, dan kom je er nog enkele van tegen. Een opvallend detail is dat deze bouwwerken deels zijn gemetseld met bakstenen die afkomstig waren van het gesloopte landhuis. Tegenwoordig zijn de bouwwerken deels in gebruik als vleermuisonderkomens.

Verder naar KP 69, hier aangekomen RA richting KP 75. Vervolg de weg RD over de 's Gravendamsweg en passeer KP 75, 74 en 59 tot aan KP 58. Hier aangekomen RD waarna je na 200 meter aan je rechterhand de Ruïne van Teylingen ziet liggen. Eventueel kun je RA de Teijlingerlaan inslaan en gelijk weer RA om de eeuwenoude ruïne van dichterbij te bekijken.

4 RUIËNE VAN TEYLINGEN

Net zoals wij in onze vrije tijd graag culturele uitstapjes maken en ergoed bekijken, deden de Duitsers dit tijdens de oorlog ook. Vooral in de eerste jaren werden de soldaten door de hogere legerleiding gestimuleerd om tijdens verlofuren de Nederlandse cultuur beter te leren kennen. Dit voorkwam verveling en creëerde meer betrokkenheid met ons land. Ze kregen onder andere groepsexcursies aangeboden naar oude steden, musea en dierentuinen. Ook op eigen houtje trokken ze er op uit per fiets, auto of het openbaar vervoer. In deze omgeving behoorden landgoederen, kastelen maar ook bloemenvelden tot de bezienswaardigheden. Ter herinnering maakten ze kiekjes die ze opstuurden naar vrouw of vriendin, zo kon ook het thuisfront zien dat het hen goed ging.

Vervolg de weg en sla bij de rotonde LA de Hoofdweg op, dit wordt later de Heereweg. Na 650 meter zie je rechts de grote Engelbewaarderskerk en een pad naar het B17-monument dat direct in het plantsoen voor de kerk staat.

Duitse militair in de omgeving van Lisse bekijkt de tulpenvelden.

Nog elk jaar wordt de crash herdacht bij het monument.

5 LUCHTOORLOG

Op 26 september 1944 keert de Amerikaanse B-17G-bommenwerper Jayhawk terug naar Engeland na een bombardementsmissie op Osnabrück. Op het laatste deel van de vlucht gaat het mis: boven de kust bij IJmuiden wordt het toestel meerdere keren geraakt door Duits luchtafweergeschut. Met een zwaargewond bemanningslid aan boord probeert de gezagvoerder nog uit te wijken naar het deels bevrijde Brabant om daar een noodlanding te maken.

Die poging mislukt. Rond half vier 's middags stort de zwaar beschadigde bommenwerper neer in het bollenland, tegenover de Engelbewaarderskerk. Twee bemanningsleden komen om het leven. Drie worden krijgsgevangen gemaakt. Vier anderen weten met hulp van het verzet onder te duiken. Een deel van de wrakstukken is na de oorlog geborgen en liggen nu in het CRASH Luchtoorlog- en Verzetsmuseum '40-'45 in Aalsmeerderbrug.

Vervolg de weg RD en sla bij de eerste mogelijkheid LA de Akkervoordelaan op, om vervolgens RA de Achterweg-Zuid op te gaan richting KP 55. Vanaf hier naar KP 57 en KP 38. Sla bij KP 38 LA richting KP 07, hier RA naar KP 49. Je fietst nu over de Van Lyndenweg. Deze weg werd in 1941 aangelegd als nieuwe verbinding tussen de Stationsweg en de Spekkelaan. Dit was noodzakelijk omdat de Duitsers het deel van de Loosterweg dat in het bos liep hadden afgesloten voor verkeer, vanwege het hier gelegen munitieoverslagpunt. Bij KP 49 LA naar KP 40. Na 100 meter zie je aan je linkerhand de ingang van het landgoed Keukenhof (kasteel met bos).

6 EEN OORVERDOVEND LAWAAI

Eind 1944 werd de Wehrmacht op vrijwel alle fronten teruggedrongen. De beloofde 'eindoverwinning' raakte uit zicht, maar de Duitse legerleiding bleef investeren in nieuwe zogenoemde wonderwapens. De V1 — waarbij de 'V' stond voor Vergeltungswaffe — moest het tij keren en het moreel van de geallieerden breken. In werkelijkheid trof het wapen vooral burgers in Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk.

De V1 was een onbemand straalvliegtuig met een bomkop, gelanceerd vanaf een stalen rail (Abschussrampe). Met behulp van een automatische piloot en gyrokompas vloog de bom naar een vooraf ingesteld doel, waar hij met honderden kilo's springstof enorme schade kon aanrichten. In het kader van Unternehmen Pappdeckel werden begin 1945 plannen gemaakt voor 21 lanceerstellingen langs de Nederlandse kust met als doel Engeland en vooral Londen. Ook in het beschutte

Aan het eind van de oorlog bleven de Duitsers de afvuurstellingen zelf op, zoals ook met de baan in Bloemendaal (collectie NIMH).

Keukenhofbos bij Lisse werd een lanceerbaan aangelegd. Tot en met maart 1945 werden vanuit Nederland duizenden V1's afgevuurd op onder meer Antwerpen en Londen. Het afvuren maakte diepe indruk op de inwoners van Lisse: het geraas was oorverdovend en regelmatig stortte een V1 voortijdig neer, met slachtoffers en schade tot gevolg. Eind maart 1945 waren het de Duitsers zelf die de afvuurplaats en baan vernietigde. De resten zijn na de oorlog verwijderd. De locatie behoort nu tot de kunsttuin van het Lisser Art Museum.

Bij KP 40 verder naar KP 48. Je passeert het oude treinstation van Lisse. Bij KP 48 LA en vervolgens RD het fietspad (Houtvesterlaan/Tespellaan) op richting KP 47 (fietswegwijzer richting Noordwijk). Na anderhalve kilometer, na het viaduct, verschijnt aan je linkerhand het Oosterduinse meer.

7 DE OOSTERDUINEN

Tot in de jaren 50 lag er op de plek van het huidige Oosterduinse meer een prachtig duingebied, de Oosterduinen. Na de oorlog werd hier zand gewonnen voor het maken van kalkzandsteen. De achtergebleven zandput vulde zich op met water en vormde het meer. Tijdens de oorlog lag op deze plek een Duitse infanteriestelling en een luchtafweerbatterij. De stellingen waren simpel van opzet. De infanteriestelling bestond uit tientallen meters open loopgraaf die mitrailleursteden en mangaten met elkaar verbonden. Deze zogenaamde veldversterkingen waren met hout verstevigd. Hetzelfde geldt voor de aanwezige luchtafweerbatterij. Deze bestond uit

Een typische Duitse veldversterking uit hout met hierin een luchtdoelmitrailleur aan de kust bij Noordwijkerhout (collectie Rijksmuseum).

vier in een boog geplaatste open beddingen voor luchtafweer die via loopgraven met dunwandige bakstenen onderkomens en munitieopslagplaatsen waren verbonden. Het materiaal van de stellingen werd na de oorlog verwijderd en hergebruikt door de lokale bevolking.

Bij KP 47 RD richting KP 35. Bij de T-splitsing LA de Duinschooten op. Bij KP 35 RD naar KP 86. Aan het einde van de straat RA de Langevelderlaan in naar KP 86. Je fietst nu door het vlakke, voor de bollenteelt afgegraven duin.

8 HULPVLIEGVELD

Op het vlakke bollenland werd tijdens de mobilisatie van 1939-1940 het Nederlandse militaire hulpvliegveld Ruigenhoek aangelegd. Het kleine veld diende ter ondersteuning van grotere militaire vliegvelden, zoals Valkenburg bij Katwijk. De voorzieningen waren eenvoudig: geen verharde banen of grote hangaars of een luxe commandocentrum of verkeersstoren direct naast het veld. De vliegtuigen stonden grotendeels gecamoufleerd in het open veld. Het radiostation en de verblijfsruimten voor vliegers en grondpersoneel waren ondergebracht in het nabijgelegen psychiatrisch ziekenhuis Sancta Maria.

Op 10 mei 1940 vielen Duitse bommenwerpers tal van militaire doelen in Nederland aan, maar Ruigenhoek bleef gespaard. Tot aan de capitulatie vijf dagen later voerden Nederlandse toestellen vanaf hier tientallen missies uit, waaronder verkenningsvluchten en luchtaanvallen. Na het bevel de strijd te staken werden de nog aanwezige vliegtuigen in brand gestoken om te voorkomen dat zij in Duitse handen vielen.

Een Nederlandse Fokker T5 in de sneeuw op Ruigenhoek in de winter van 1939-1940 (collectie NIMH).

Vanwege zijn hoogte is de zendmast in de wijde omgeving zichtbaar.

Bij KP 86 aangekomen RA naar KP 06. Hier aangekomen LA richting KP 31 (strandopgang Langevelderslag). Liefhebbers kunnen de strandopgang over om de zee te zien. De route gaat vanaf KP 31 weer naar KP 86 (je fietst een rondje). Na een kilometer passeer je een hoge zendmast.

9 NOORDWIJK RADIO

De zendmast en de gebouwen in deze duinen maken tegenwoordig deel uit van Marine Radiostation NORA (NOordwijk RAdio). Hoewel het complex in de loop der jaren sterk is aangepast, gaat de oorsprong terug tot het einde van de jaren twintig. De PTT gebruikte deze plek als ontvangstation voor internationale radioverbindingen, onder meer met de Nederlandse koloniën. Op het terrein stonden houten barakken met radioapparatuur en antennes verspreid over het duin. De afgelegen en onbebouwde ligging en de afwezigheid van wegen met autoverkeer maakte deze locatie bij Noordwijkerhout ideaal: zo werden storingen tot een minimum beperkt.

Na de Duitse bezetting in 1940 werd het station direct overgenomen. Het groeide uit tot een belangrijk af luistercentrum waar internationale militaire en diplomatieke berichten werden onderschept en doorgestuurd naar Berlijn. Vanwege het strategische belang en de kwetsbare ligging aan zee werd het complex vanaf 1941

opgenomen in de Atlantikwall en uitgebouwd tot een infanteriesteunpunt. Het belang van de apparatuur en de werkzaamheden was echter zo groot dat de ligging direct aan de kust te kwetsbaar werd geacht.

In 1943 werd de apparatuur daarom uit voorzorg landinwaarts verplaatst, onder meer naar Valkenswaard. Het infanteriesteunpunt bleef wel intact en functioneren. Vrijwel alle bunkers en bouwwerken liggen nog altijd onder het zand verborgen. Wie iets verderop de strandopgang neemt, heeft uitzicht over het terrein en kan een Tobruk herkennen: een kleine betonnen mitrailleurpostelling die het achterland moest beveiligen.

Verder naar KP 86. Hier aangekomen RA het bos in naar KP 43. Hier LA, op een kleine geasfalteerde weg richting KP 42. Na 600 meter kruis je, net voor de autoweg, een geasfalteerd fietspad. Ga hier RA (KP 42 volg je niet verder). Aan het eind op de T-splitsing LA. Na 100 meter rechts aanhouden, je volgt het fietspad evenwijdig aan de drukke Duindamseweg. Even later bij restaurant 'De Duinrand' RA (Duinweg), richting Noordwijk.

10 HERGEBRUIK

Na de oorlog was er grote schaarste waardoor veel materiaal dat de Duitse militairen aan de kust hadden achtergelaten werd hergebruikt. Een zichtbaar voorbeeld daarvan vind je langs de bollenvelden aan de Duinweg. De betonnen afrasteringspalen zijn namelijk geen gewone palen, maar geprefabriceerde onderdelen van Duitse strandversperringen, zogeheten tetraëders. Zes van deze profielen maakten één driehoekige versperring. Tijdens de bezetting stond het strand er vol mee om een geallieerde landing te verhinderen.

Na 1945 bleken de vrijgekomen betonnen profielen uitstekend bruikbaar als afrastering. In de hele regio zijn nog sporen van dit hergebruik te vinden; oorlogsmateriaal dat opgaat in het alledaagse landschap.

Na de oorlog kregen veel militaire objecten een nieuw leven, zoals hier bij Noordwijk.

Langs het fietspad zijn de funderingsblokken van de aspergeversperringen nog tientallen meters te volgen.

Langs de Duinweg gaat het fietspad na 1 km met een lichte stijging het bos in. Volg het geasfalteerde pad, op de eerste T-splitsing RA. Aan je rechterhand zie je al snel de betonnen resten van versperringen.

11 ASPERGES IN HET DUIN

De drie indrukwekkende rijen betonblokken langs het fietspad zijn de resten van een zogenoemde aspergeversperring: een tankhindernis die deel uitmaakte van het Noordelijke Landfront van Stützpunktgruppe Katwijk. Deze versperringen vormden één aaneengesloten linie die aanvallen vanuit het binnenland moest tegenhouden. Tijdens de oorlog staken uit de betonnen funderingen drie rijen schuingeplaatste, aangepunte stalen profielen omhoog. Door hun vorm kregen ze de bijnaam 'asperges'. Ze waren bedoeld om tanks en pantserwagens vast te laten lopen of te beschadigen. Ook lagen hier prikkeldraadversperringen om infanterie tegen te houden. Na de oorlog zijn de stalen profielen met een snijbrander verwijderd en is het prikkeldraad opgeruimd. Wat resteert zijn de massieve funderingsblokken, waarvan in de Noordduinen nog zo'n 250 meter zichtbaar is.

Een bijzonder detail vormen de schoenafdrukken die bij de bouw in het nog uit te harden beton zijn achtergebleven door arbeiders of soldaten. Als je over de blokken loopt kun je er diverse terugvinden.

Ga RD en op volgende T-splitsing LA. Bij de strandopgang ligt aan je linkerhand een kleine Duitse bunker, een zogenaamde Ringstand of Tobruk.

12 TOBRUK

Onder het zand en tussen de duindoorns liggen resten van een stelling die het noordelijkste deel van het verdedigingsgebied moest beveiligen. Open loopgraven, met de hand gegraven en versterkt met hout, takkenvlechtwerk en grasplaggen, verbonden de verschillende opstellingen met elkaar. Ter hoogte van de strandopgang lag bovendien een tankmuur; deze is na de oorlog gesloopt en onder het zand verdwenen. Aan de buitenranden van het complex lagen verschillende kleine betonnen bunkertjes, zogenoemde Ringstände of Tobrukstände. Die naam komt van de Libische plaats waar ze in 1941 door het Italiaanse leger werden gebouwd en de Duitsers als model dienden. Aan je linkerhand zie je er een liggen. Een (mitrailleur)schutter kon vanuit deze veilige posities met een 360 graden blik verdekt vuur uitbrengen. In de Atlantikwall zijn er duizenden van gebouwd.

Een Duitse militair in een Tobruk aan de Nederlandse kust.

Vervolg de weg richting KP 32. Aan je rechterzijde zie je het houten hek van de ingang van het Atlantikwall Museum Noordwijk.

13 ATLANTIKWALL MUSEUM NOORDWIJK

Wat direct opvalt aan het Atlantikwall Museum Noordwijk is de ingang onder aan het duin en het verderop hoger liggende uitstekende dak van de vuurleidingspost. Deze bunker (Leitstand type S414) vormde ooit het zenuwcentrum van de kustbatterij, waarvan de bouw 1.800 kubieke meter beton vergde. Een hedendaagse cementwagen zou hiervoor 180 ritten moeten maken. Vanuit de enorme bunker werd het commando gevoerd over de Marine Seeziel Batterie Noordwijk en bevelen en schootsrichtingen doorgegeven aan de kanonnières die het geschut bedienden.

Een drukbezochte dag bij het museum, de ingang en het dak zijn in het midden net zichtbaar.

Vervolg het fietspad tot aan het tweede houten hek.

14 ZWEMBAD

Op circa 30 meter achter het hek lag een rechthoekig zwembad. Het bad werd speciaal voor het personeel van de kustbatterij aangelegd omdat er in de buurt geen openbaar zwembad was en het strand vanaf 1942 grotendeels tot Sperrgebiet was verklaard. De vele versperringen en mijnenelden maakten het zwemmen hier onmogelijk. Ook na de oorlog bleef het bad nog jaren in gebruik. Vele Noordwijkers hebben hier hun eerste zwemlessen gehad. Nu verraadt alleen een rechthoekige verlaging met hogere bosschages en bomen de locatie van de achtergebleven betonnen bak.

Tot 1942 werd het strand door de Duitse militairen nog volop gebruikt om te baden.

Het Engelandvaardersmuseum.

Aan het eind van het fietspad ligt aan je rechterhand een grote bunker met enkele versperringen naast de ingang. Vanaf hier is het nog een klein stukje tot KP 32, het einde van de fietsroute.

15 MUSEUM ENGELANDVAARDERS

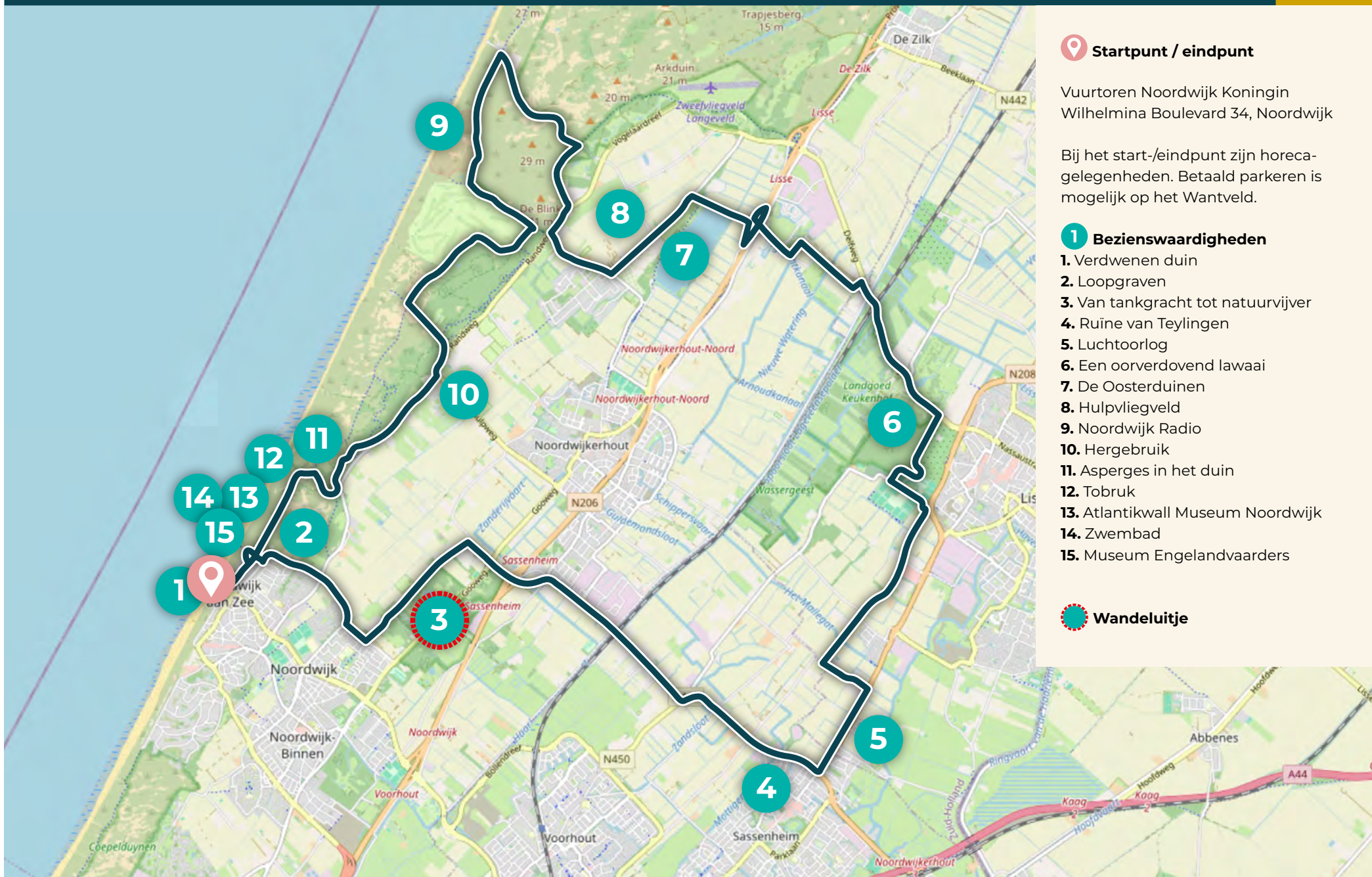
Deze grote bunker van gewapend beton is de zuidelijke munitiebunker van de kustbatterij. Met dak en muren van twee meter dik bood het bouwwerk bescherming aan de granaten voor het geschut. Via een korte verbinding met het gangenstelsel werd de munitie met een kar op rails naar de vier geschutsbunkers vervoerd. De ingang was oorspronkelijk breder en overdekt, zodat voertuigen de munitie veilig konden aan- en afvoeren.

Tegenwoordig is hier het Museum Engelandvaarders gevestigd. In de voormalige munitiebunker worden de verhalen verteld van mannen en vrouwen die tijdens de bezetting met gevaar voor eigen leven naar Engeland wisten te ontsnappen, soms zelfs per kano, om zich aan te sluiten bij de geallieerden en de strijd tegen de Duitse bezetter voort te zetten (meer info over het museum:

www.museumengelandvaarders.nl).

Het Engelandvaardersmuseum in een van de zware munitiebunkers van Batterie Noordwijk.

Startpunt / eindpunt

Vuurtoren Noordwijk Koningin Wilhelmina Boulevard 34, Noordwijk

Bij het start-/eindpunt zijn horecagelegenheden. Betaald parkeren is mogelijk op het Wantveld.

Bezienswaardigheden

1. Verdwenen duin
2. Loopgraven
3. Van tankgracht tot natuurvijver
4. Ruïne van Teylingen
5. Lucht oorlog
6. Een oorverdovend lawaai
7. De Oosterduinen
8. Hulpvliegveld
9. Noordwijk Radio
10. Hergebruik
11. Asperges in het duin
12. Tobruk
13. Atlantikwall Museum Noordwijk
14. Zwembad
15. Museum Engelandvaarders

Wandeluitje

Leeswijzer

Je kunt de route desgewenst bij elk knooppunt beginnen en de routebeschrijving vanaf dat punt oppakken. De route kan ingekort worden door andere knooppunten te volgen, zie hiervoor ook de borden die bij veel knooppunten zijn geplaatst.

LA = linksaf

RD = rechtdoor

RA = rechtsaf

KP = knooppunt

Meer informatie

bezoekatlantikwall.nl

Respect

Bunkers zijn vaak de biotoop van zeldzame planten- en diersoorten en staan in beschermd natuurgebied of op particuliere grond. Dit is verboden terrein voor onbevoegden, tenzij je op de openbare fiets- of wandelpaden blijft.

Colofon

De fietsroute is een product van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland en is uitgegeven door Stichting Forten Nederland. Het betreft een actualisatie van een bestaande route die eerder is uitgegeven door het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De route is ook digitaal beschikbaar op de website bezoekatlantikwall.nl.

© Foto's: N. Warmerdam pag. 1, 3l, 3r, 4l, 4r, 6rb, 7l, 7r, 8l, 8rb, J. Rijpsma pag. 3lb, 8rb, 1l, Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie pag. 5lo, 6lo, Collectie Rijksmuseum pag. 5lo, Nationaal Archief/Collectie Anefo, CCO pag. 2ro, Nederlands Glorie pag. 9l, Museum Engelandvaarders pag. 9r, Vriendenloterij pag. 2l